

УДК 94(477)092

*Лілія БУРАЧОК***ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОСИПА
НАЗРУКА У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

Досліджено один з етапів громадсько-політичної діяльності Осипа Назарука – роки Першої світової війни. Особливу увагу звернуто на його діяльність у Союзі визволення України, Загальній Українській Раді, Українській Бойовій Управі, яка була спрямована на консолідацію національного руху, пропаганді українського питання на заході Європи. Проаналізовано також роботу Осипа Назарука редактором та літописцем “пресової квартири” легіону Українських січових стрільців (УСС).

Ключові слова: Перша світова війна, Осип Назарук, Союз визволення України, Українська Бойова Управа, Українські січові стрільці.

Початок Першої світової війни пробудив в українців надії на розв’язання українського питання. Змагання за українську державність переходило у конкретно-політичну площину. Однак провідні сили Галичини і Наддніпрянщини проголосили свою лояльність відповідно до Австро-Угорщини і Росії, що серйозно ускладнювало реалізацію цієї мети, адже українці опинилися між двома ворогуючими блоками.

Пропагуючи плани здобуття національної державності, українські політики шукали шляхів реального впливу на розвиток воєнних подій, щоб у підсумку досягнути своєї основної мети. Провідною в той час була концепція, згідно з якою Галичина з її розвиненим національним рухом мала стати центром визвольних змагань українців і об’єднання усіх українських земель.

Осип Назарук належав до тих, хто відстоював ідеї галицького “П’ємонту”. В одній із передвоєнних публікацій він підкреслював, що саме в Галичині “важиться доля П’ємонту України”¹.

З метою консолідації національно-визвольних сил 27 липня 1914 р. представники українських політичних партій Галичини і Буковини, посли до сейму об’єдналися у Головну Українську Раду. Через тиждень, 4 серпня 1914 р. в Академічному домі у Львові відбулися збори наддніпрянських політемігрантів, членів Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП), за участю Дмитра Донцова, Володимира Дорошенка, Андрія Жука і Олекси Назаріїва, на яких було вирішено заснувати Союз визволення України (СВУ). Про це А. Жук і В. Дорошенко повідомили голову ГУР Костя Левицького і митрополита Андрея Шептицького, які

¹ Швагуляк М. Осип Назарук: сторінки біографії / М. Швагуляк // Український Ліс. – 1995. – № 1. – С. 57–58.

позитивно поставилися до програми СВУ, пообіцявши сприяння і підтримку. Союз відразу ж отримав своє представництво у ГУР – два місця з дорадчим голосом².

Осип Назарук у перші дні війни виявився серед тих сотень галичан, які зазнали репресій з боку австрійської влади за надуману “співпрацю з державами Антанти”. Наприкінці серпня 1914 р. його заарештували і ув’язнили в концентраційному таборі “Талергоф”. Вибравшись із нього, О. Назарук приєднався до членів Союзу визволення України – безпартійної політичної репрезентації національно-політичних та економічних інтересів українського народу в Росії. Ця організація основним політичним постулатом проголосила державну самостійність і соборність України, виробила концепцію щодо ролі України в європейській політиці. Реалізацію своїх національних змагань Союз пов’язував із поразкою Росії у війні та поваленням царизму, внаслідок чого на руїнах Російської імперії мала би постати “Вільна Самостійна Україна”³.

Різноманітна політико-ідеологічна та видавнича діяльність СВУ доповнювалася інформаційно-дипломатичною роботою, в якій Союз прагнув, насамперед, серед відповідних політичних чинників балканських, скандинавських держав, що займали нейтральну позицію у війні, та серед широкої громадськості цих країн популяризувати українську справу.

У грудні 1914 р. О. Назарук, як представник СВУ, виїхав до Швеції для інформування громадськості скандинавських країн про становище та національно-політичні змагання українців. Він мав повноваження й на Норвегію, де двічі зустрічався з президентом норвезького стортінгу (парламенту) Й. Ловландом, міністром закордонних справ Н. Ігленом і обговорював з ними питання війни та ставлення до неї українського народу⁴.

У Швеції О. Назарук зав’язав контакти з багатьма політиками, вченими, редакціями часописів. Він розповсюджував видання СВУ. О. Назарук тепло відгукувався про Альфреда Єнсена, який на той час був найбільшим знавцем і популяризатором українства у Швеції. Та все ж Єнсен вважав державну самостійність України гіршою перспективою, ніж бути членом автономії у складі Росії. Ця позиція сильно вплинула на О. Назарука. “Тому, – писав О. Назарук до президії СВУ 6 січня 1915 р., – треба би багато попрацювати, щоби справа набрала розголосу”. Він відзначив, що для популяризації українського питання в Скандинавії необхідно залучити людину, яка б добре знала історію, зокрема історію церкви на сході, філософію й могла швидко написати статтю не тільки про українсько-польські, а про політичні відносини в Австро-Угорщині загалом. “Тут сильно знадобився би І. Крип’якевич”, – писав О. Назарук⁵.

У листах до Союзу О. Назарук просив надсилати до шведської преси тематичні статті про Україну, окремо про Галичину, Наддніпрянщину, Буковину, Закарпаття, українців в Америці та Приамур’ї, а також достовірний статистичний матеріал про чисельність українських кафедр та студентів-українців в університетах, про кількість народних шкіл, економічних інституцій, культурно-громадських організацій, часописів, популярних видань тощо. З цього приводу в листі до Президії Союзу

² *Патер І.* Союз визволення України. Проблеми державності і соборності / І. Патер. – Львів, 2000. – С. 73–74.

³ Вістник (Відень). – 1914. – 5 жовтня.

⁴ Вістник (Відень). – 1915. – № 11–12.

⁵ *Патер І.* Союз визволення України... – С. 105.

від 1 лютого 1915 р. О. Назарук писав: “Зверніть ласкаво увагу співробітникам «Ukrainische Nachrichten», спеціально авторові дуже цікавих трьох статей про економічний визиск України Росією, бо Рудницький в «Ukraina und Ukrainer» подає зовсім інші цифри щодо експорту Росії через порти Чорного моря”. Він відзначив, що серед іноземців трапляються одиниці, які дуже пильно читають українські видання; не розуміючи української мови, достеменно знають зміст “Записок НТШ”: “Представте собі, – підкреслював О. Назарук, – що подумують собі такі люди про нас і нашу роботу, де одне другому перечить”⁶.

Завдяки О. Назаруку вийшли друком статті Єнсена, Єрне й Стадлінга про українські справи в норвезькій газеті “Morgenbladet” та у шведських часописах. Крім того, О. Назарук просив Президію Союзу надсилати свої видання до Скандинавії, особливо до Норвегії, оскільки “вістки про українську справу дійдуть скоро й до Англії”. Зрештою, ця ситуація ще раз підкреслювала, що українським питанням зацікавилися лідери європейських держав. Отже, О. Назарук своєю працею в скандинавських країнах долучився до широкої інформаційно-дипломатичної акції СВУ в різних країнах світу, до розбивання муру між українським народом і світовою громадськістю.

У Відні Союз започаткував свої періодичні видання. Головним його пресовим органом став “Вістник Союзу визволення України”, який виходив з жовтня 1914 р. до листопада 1918 р., але у 1918 р. вже під назвою “Вістник політики, літератури й життя”⁷. Це був регулярний, часто ілюстрований щотижневик, усіх чисел якого вийшло 226 (загальний тираж – 5000 примірників). Серед 60 співробітників “Вістника” був і Осип Назарук. Свої публікації він присвячував діяльності Союзу, тогочасним військовим подіям, українському національному руху й відродженню, міжнародним аспектам української проблеми, історико-культурологічним оглядам.

Союз визволення України прагнув популяризації української справи в Європі, знаючи, що громадська думка має значний вплив на формування офіційної політики. Окрім своєї періодичної преси, СВУ опублікував спеціальні брошури і статті, присвячені українському питанню. На початку своєї діяльності Союз здійснив багато цінних публікацій іноземними мовами, зокрема листівки й відозви, в яких першочергово наголошено на історичній необхідності незалежності України. До важливих завдань Союзу належала також пропаганда визвольних ідей серед українського громадянства, для чого велась інтенсивна видавнича діяльність українською мовою. Саме під егідою СВУ вийшла праця О. Назарука “Слідами Українських Січових Стрільців”, роботи І. Крип’якевича “Українське військо” і В. Темницького “Українські Січові Стрільці”, в яких аналізовано збройну боротьбу українського народу за свою свободу⁸.

У роки війни О. Назарук підтримував тісні контакти із наддніпрянськими політиками, які гуртувалися навколо Товариства українських поступовців, зокрема з С. Петлюрою. У листі до О. Назарука від 18 грудня 1914 р. С. Петлюра, висловлюючись з приводу австро-німецького курсу галичан, а разом й СВУ, зазначав, що їхня політика, гасла не могли стати обов’язковими, популярними і реально втіленими

⁶ Патер І. Союз визволення України... – С. 105.

⁷ Там само. – С. 154.

⁸ Назарук О. Слідами українських Січових стрільців / О. Назарук. – [Б. м.]: Видання СВУ, 1916. – 153 с.

для наддніпрянських українців через різне розуміння національних ідеалів, які знаходилися в іншій площині та вимагали інших методів запровадження. На його думку, з вибухом війни така ситуація практично завела українську справу в глухий кут, створила складне становище для українців у Росії, тому вони й відкинули німецько-австрійську орієнтацію. “Все, що діється нині галицькими емігрантами в напрямку австро-германської орієнтації, – писав С. Петлюра, – з погляду російської України є помилкою, трагічним непорозумінням ситуації і тих перспектив, які відкриваються в зв’язку з побідою партійної комбінації держав. Як не тяжко жити нам серед відомих обставин, але попасти в лабета Германії – красно дякую”⁹.

Осип Назарук прагнув консолідації національних сил на єдиній платформі. Він був серед тих, хто обстоював утворення інституції, яка б репрезентувала загальнополітичні інтереси українського народу під час війни та координувала діяльність українських політичних організацій без огляду на кордони.

Представники національно-демократичної, радикальної та соціал-демократичної партій Галичини, національно-демократичної партії Буковини та Союзу визволення України, зібравшись на нараду 30 квітня 1915 р., погодилися вступити до спільної надпартійної організації. Саме на ній було вирішено реорганізувати ГУР на Загальну Українську Раду (ЗУР) – загальноукраїнську інституцію, котра б об’єднувала всі політичні організації, що підтримували програмні засади маніфесту ГУР і платформи СВУ, а головне – утворення самостійної та соборної Української держави¹⁰.

Програма ЗУР передбачала створення самостійної держави на українських землях під російською займанщиною. Галичина, Буковина та Закарпаття, які перебували у складі Австро-Угорщини, мали бути об’єднаними в один край з правами національно-територіальної автономії. До складу ЗУР увійшов 31 представник від українських партій Галичини і Буковини та 3 делегати СВУ як репрезентанта Наддніпрянщини. До президії ЗУР увійшли К. Левицький – голова, М. Василько, М. Ганкевич, Л. Бачинський, Є. Петрушевич – заступники. СВУ мав у президії свого постійного представника (спершу О. Скорописа-Йолтуховського, а з осені 1915 р. – М. Меленевського), якому належало право вирішального голосу щодо справ загальнонаціонального значення.

Осип Назарук увійшов до секретаріату ЗУР разом із В. Козловським, І. Семакою, В. Темницьким і Л. Цегельським. Крім того, у складі ЗУР було утворено декілька секцій: правно-політичну, економічну, культурну, пресову, еміграційну. Українську бойову управу визнали автономним органом ЗУР і Управою Українських січових стрільців.

Саме Осипу Назаруку випало стати одним із стрілецьких літописців. У 1915 р. він став шефом “пресової кватири” легіону УСС, одним із головних обов’язків якої було збирання матеріалів і документів з історії стрілецтва. У 1916 р., як уже зазначено, за кошти СВУ побачила світ книга О. Назарука “Слідами українських січових стрільців”. У вступі автор писав: “Не знаючи, як і коли й де доведеться мені скінчити, чи перервати свою роботу, мушу її убрати в форму дневника вражінь, у котрім поміщуватиму також зміст документів і записок зі стрілецького

⁹ *Патер І.* Союз визволення України... – С. 252.

¹⁰ Там само. – С. 256.

життя...”¹¹. Його він назвав “сирим матеріалом” для майбутніх істориків, а для себе – щоденником.

Навесні 1915 р. О. Назарук зізнався, що йому набрид “душний Відень з його кав’ярнями, вічними засіданнями та політикою”, від якої дуже хотів відпочити. Тому на Зелені свята він вибрався з Відня у дорогу в товаристві значної групи Українських січових стрільців, що поверталися з відпустки до Січового Коша. У селі біля Мукачево (назва цього місця Замкова Паланка), де знаходилась сотенна канцелярія Управи січового коша, його зустрів сотник д-р Н. Гірняк – головний комендант запасної сотні (з 1 квітня 1916 р. – курінний отаман). Наступного дня діяч ознайомився зі селом (“німецька колонія з усіма її прикметами”), оглянув насамперед бібліотеку, яка справила на нього добре враження: “Так і пригадалося мені пропам’ятне письмо українських владик з часів гетьмана Сагайдачного, внесене до польського правительства, в котрім вони представляють любов давнього козацтва до грамотності”¹².

Осип Назарук у щоденнику звертав увагу на все: на спів “тамтешніх” дівчат українською мовою, на ходу стрільців гуртами в одностроях, на красу Мукачівського замку, де 31 травня 1915 р. йому пощастило переночувати, тощо.

Із прикрістю він констатував, що про найважливіші історичні події, зокрема часів Богдана Хмельницького, українці дізнаються від поляків і росіян, а не від українських інтелігентів. Він не погоджувався з думкою німецьких учених і політиків, які зараховували українців до “неісторичних народів”, однак із жалем говорив, що думка ця “належитьсь нам справедливо остільки, що ми по-перше не знаємо своєї історії, по-друге, хоч уміли робити її, не зуміли зберегти для дальних поколінь”¹³. Проте політик був утішений інформацією про існування приватних і офіційних записок про діяльність Січових стрільців: від окремих сотень та зроблених військовою пресою квартирою УСС. Вона свідчила про те, що “ми починаємо, – підкреслював О. Назарук, – позбуватися нашої своєрідної «неісторичности», чи просто сказавши, ліни думки й нездарности”¹⁴.

Незважаючи на свою “радикальну” атеїстичність, відвідав церкву в Мукачево разом із січовими стрільцями, яким місцевий парох дозволив взяти участь у богослужінні. Своє враження описав так: “Над царським вратами видніє, як і по наших церквах, напись «Слава во вишних Богу» староцерковним письмом. Образи, як по наших церквах, тільки їх кольорит менше ясний, мов зблідле лице знесилоного чоловіка; навіть синява неба на них якась зовсім не синя. Церква досить чиста й зовсім прилично уряджена в середині. Публики в ній доволі багато; вона майже в цілості міщанська”¹⁵.

У його ставленні до стрільців брала верх пошана до них над сентиментальністю. При спілкуванні з ними закріпив “дві характерні риси: точність та «словність»”.

2 червня 1915 р. зафіксовано чотири випадки п’ятнистого тифу у Коші, тому було заборонено залишати цю місцевість аж до відповідного наказу. О. Назарук, на диво, зрадів цьому, оскільки був змушений довше затриматись тут, що дало йому можливість обробити готовий матеріал і зібрати новий. Зустрічі з Січовими

¹¹ Назарук О. Слідами українських Січових стрільців. – С. 2.

¹² Назарук О. Слідами українських Січових стрільців. – С. 4–5.

¹³ Там само. – С. 14.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само.

стрільцями Олексою Садженицею, четарем І. Саєвичем та іншими, ознайомлення із різними спогадами дало змогу розкрити героїчні етапи історії січового стрілецтва, розповісти цікаві епізоди та факти, зібрати важливі статистичні дані. Сім днів, з 6 по 13 червня 1915 р., О. Назарук не заглядав до свого щоденника: “За той час бачив я і писав досить багато та й мав ще стільки інших приємних занять, крім роботи, що продовжувати дневник не міг”¹⁶.

14 червня 1915 р. Назарук вирішив зробити свій щоденник напівщоденником, напівзбірником документів діяльності з життя Січових стрільців зі своїм коментарем. У Січовому Коші, як і у Пресовій Кватирі УСС, не застав О. Назарук “...ні одного, сяк-так можливо виготовленого документу. Тих кілька записаних паперів, що там були, були майже всі без дат” і недокладно описані¹⁷.

Познайомився О. Назарук і з Головною книгою УСС. Перші матеріали до неї зібрав четар Дмитро Катамай, колишній відповідальний редактор “Тромадського Голосу”, а саму книгу видав судовий радник, посол Теодор Рожанковський. Вона зроблена на зразок фундаментальних військових книг і складалася із 10 великих томів і одного тому з алфавітним покажчиком. Історію написання розповів йому той же Т. Рожанковський.

3 липня 1915 р. О. Назарук захворів. Він занотував 5 липня: “Спати не можу, хоч чую втому велику”¹⁸. Того ж дня він виїхав додому відпочивати, хоча жалкував за тим, що не міг залишитися з Січовими стрільцями, які мали цього ж дня передислокуватися до Галичини.

Осип Назарук сподівався, що праця “Над Золотою Липою” вийде у світ влітку 1915 р., але через технічні причини вона з’явилася лише у квітні 1916 р. Своїм обов’язком О. Назарук вважав подякувати отаману Січового Коша, д-ру Н. Гірняку, членам “Пресової Кватири УСС” та іншим стрільцям за допомогу в написанні і публікації. Окремо подякував д-ру І. Крип’якевичу за “перечитання” і зауваження, якими скористався автор.

Наприкінці липня 1915 р. О. Назарук знову опинився серед стрілецтва. Січовий Кіш був розташований біля м. Сколе у селі Камінка. Описуючи поїздку сюди, він із тривогою і сумом констатував: “Рік не бачив я Галичини. Одначе мимо того перший раз у життю не було спішно до неї. Бо в уяві стояли картини прикрі, невеселі: згарища й попелища, села, зрівняні з землею, поля і селянські ниви, поорані ровами й гранатами, збідніла людність з жахом в очах”¹⁹.

Разом із К. Трильовським – головою Української Боевої Управи, відвідали бібліотеку, засідання “пресової кватири”, де на порядку денному було “установлення хронікаря”. Під враженнями побаченого в Коші та після прибуття туди сотні молодих новобранців, у О. Назарука зростало переконання: “Так, коли не зникне в нас віра й туга за самостійністю України, то північний кольос [Росія – Л. Б.], хоч би загарбав наші землі аж поти, поки доходить запах спаленини, то є по останні межі української території, не зітре наших змагань, не знищить нашої ідеї”²⁰. Після

¹⁶ Назарук О. Слідами українських Січових стрільців. – С. 63.

¹⁷ Там само. – С. 72.

¹⁸ Там само. – С. 147.

¹⁹ Назарук О. Над Золотою Липою: В таборах українських січових стрільців / О. Назарук. – Вена, 1918. – С. 3.

²⁰ Там само. – С. 9.

Камінки він від'їхав до Станиславова, де зустрівся із полковником Грицем Коссаком, який з 14 березня 1915 р. був комендантом Легіону УСС. Півторагодинна розмова з ним справила сильне враження на О. Назарука. Останній відкидав усілякі нашіптування недоброзичливців Гр. Коссака: “Сей чоловік слушно оцінює своє становище, що він на мою думку може ліпше орієнтується в своїм положенню, ніж не один з його критиків”²¹.

Підкреслимо, що стрілецька тема належить до найяскравіших сторінок публіцистики Назарука. Чини та думи січового стрілецтва, описані у численних статтях та брошурах, що вийшли з-під його пера під час та після війни. У молодих душах українців він підтримував високі патріотичні пориви щодо власного пригніченого народу.

Важко сказати, якою була діяльність О. Назарука в період 1916 р., адже в Загальній Українській Раді тоді посилювались розкольницькі тенденції. З неї вийшли представники радикальної і соціал-демократичної партій, хоч офіційно це заперечувалося в пресі²². Ймовірно, О. Назарук також вийшов із секретаріату ЗУР. На користь цього припущення говорить такий факт. У березні 1916 р., коли після півторарічної перерви відновлено видання “Громадського голосу”, О. Назарук став редактором газети. Серед порушуваних на її сторінках тем особливе місце займала проблематика цілей українців у війні. О. Назарук опублікував серію статей з історії української державності, які мали служити обґрунтуванню ідеї відродження самостійної держави українців як результату зіткнення центральних держав з Росією. Автор вважав цілком слушним оживлення Галицько-Волинської держави під протекторатом Австро-Угорщини і Німеччини. Тон цих статей, на нашу думку, збігається з тодішньою позицією Української парламентарної репрезентації. Зрештою, остаточний розкол ЗУР стався після проголошення 5 листопада 1916 р. австро-угорським цісарем та німецьким кайзером маніфестів про утворення Польської держави і відокремлення Галичини. А 29 листопада відбулось останнє засідання ЗУР, яке ухвалило резолюцію про припинення її діяльності та передачу повноважень Українській парламентській репрезентації як представництву інтересів українського народу в Галичині.

Отже, у роки Першої світової війни О. Назарук сформувався як політик всеукраїнського масштабу. Його діяльність у Союзі визволення України, Загальній Українській Раді, Українській Бойовій Управі була спрямована на консолідацію національного руху, пропаганду українського питання на заході Європи. Важливим обов'язком він вважав збирання матеріалів і документів з історії українського січового стрілецтва, що вдалося йому реалізувати. У роки Першої світової війни Осип Назарук починає еволюціонувати від речника П'ємонті України-Галичини до ідеї соборності України.

Лиля Бурачок. Общественно-политическая деятельность Осипа Назарука в годы Первой мировой войны

Исследуется один из этапов общественно-политической деятельности Осипа Назарука – годы Первой мировой войны. Особое внимание обращено на его деятельность в Союзе освобождения Украины, Всеобщей Украинской Раде, Украинской

²¹ Назарук О. Над Золотою Липою... – С. 25.

²² Патер І. Союз визволення України... – С. 170.

Боевой Управе, которая была направлена на консолидацию национального движения, пропаганду украинского вопроса на западе Европы. Проанализирована также работа Осипа Назарука редактором и летописцем “прессовой квартиры” легиона Украинских сечевых стрельцов (УСС).

Ключевые слова: Первая мировая война, Осип Назарук, Союз освобождения Украины, Украинская Боевая Управа, Украинские сечевые стрельцы.

Liliya Burachok. Socio-political activities of Osyp Nazaruk during World War I

The article examines socio-political activities of Osyp Nazaruk during World War I. It focuses on his activities in the Union for the Liberation of Ukraine, the Ukrainian General Council, and the Ukrainian Combat Board, which were aimed at consolidating national movement and promoting Ukrainian question in Western Europe. It also analyses Osip Nazaruk's activities as an editor and chronicler for the Legion of Ukrainian Sich Riflemen (USS).

Key words: World War I, Osip Nazaruk, the Union of Liberation of Ukraine, the Ukrainian Combat Board, the Ukrainian Sich Riflemen.